

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-3>

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE OF UKRAINE IN THE SPHERE OF PROTECTION OF VULNERABLE GROUPS OF THE POPULATION

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Kondratiuk Ye. S.

*Applicant for the second (master's)
level of higher education,
Kryvyi Rih Educational and Scientific
Institute of the National University
"Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Кондратюк Є. С.

*здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Криворізький навчально-науковий
інститут Національного
університету "Одеська юридична
академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Stets O. M.

*Doctor of Law, Professor,
Head of Department of Constitutional,
International and Private Law,
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute National
University "Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Стець О. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного та приватного права,
Криворізький навчально-науковий
інститут
Національного університету
"Одеська юридична академія"
м. Кривий Ріг, Україна*

Кожна сучасна правова держава, проголошуючи себе соціальною, бере на себе обов'язок утримання від порушень прав і свобод людини та громадянина, а також виступає гарантом щодо впровадження заходів, які будуть спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих

прав та свобод, забезпечення належного рівня соціального захисту, підтримки та гарантування гідного рівня життя населення.

У широкому сенсі, соціальна спрямованість держави визначає пряму залученість усіх її публічних інституцій до розбудови суспільного блага, яке в підсумку виступає рушійною силою загального прогресу [12, с. 18]. Зміст і характер залученості держави розкриваються через систему її зобов'язань у сфері прав людини, які у правовій доктрині умовно поділяються на дві категорії. Перша – це “негативні зобов'язання”, що передбачають обов'язок держави утримуватись від втручання у сферу прав людини та громадянина. Друга – “позитивні зобов'язання”, зміст яких передбачає активну діяльність держави як своєрідного гаранта у сфері створення дієвих механізмів для реалізації та охорони цих прав [11, с. 26].

Як показує практика, виконання позитивних зобов'язань виступає головним індикатором правової та соціальної спроможності держави, її здатності реагувати на потреби суспільства та забезпечувати належний рівень захисту для кожного індивіда. При цьому, система позитивних зобов'язань, особливо у соціальній сфері, не є перманентною. Вона вимагає постійної актуалізації відповідно до особливостей розвитку суспільних відносин, політичних, економічних та правових викликів які можуть постати перед державою на шляху забезпечення належного рівня добробуту свого населення.

Україна в цьому контексті не є винятком. Проголосивши в Конституції України прагнення розвитку соціального напрямку держави, а також закріпивши забезпечення прав і свобод людини як свій головний обов'язок, Україна взяла на себе відповідальність за практичну реалізацію комплексу позитивних зобов'язань. Для того щоб належним чином окреслити зміст та обсяг цих зобов'язань, передусім необхідно звернутись до аналізу способу їх реалізації, адже саме через конкретні правові важелі та інституційні структури ці зобов'язання набувають практичного сенсу.

Показовим є те, законодавець при прийнятті Основного Закону не обмежився простим проголошенням соціальних прав – майже кожна відповідна гарантія супроводжується вказівкою на порядок його реалізації. До прикладу, стаття 46 Конституції України, закріплюючи право громадян на соціальний захист, одразу ж визначає, що це право гарантується механізмом загальнообов'язкового державного соціального страхування. Стаття 47, зобов'язує державу не лише створювати умови для будівництва чи придбання житла, але й безпосередньо надавати його безоплатно для тих громадян, що потребують соціального захисту. Стаття 49, гарантує охорону здоров'я через державне фінансування відповідних лікувально-профілактичних програм та безоплатну медичну допомогу у закладах державного та комунального типу. Аналогічна правова конструкція прослідковується

практично в усіх нормах Конституції України, які стосуються соціальної сфери: права на працю та її належні умови (ст. 43), права на відпочинок (ст. 45), права на достатній життєвий рівень (ст. 48), права на освіту (ст. 53), права охорони сім'ї, дитинства та обов'язку утримання дітей-сиріт (ст. 51) тощо [1].

Варто наголосити, що попри те, що ці норми поширюються на всіх громадян, їхня дієвість найбільше проявляється в контексті захисту вразливих груп населення, тобто таких осіб які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив негативних зовнішніх та/або внутрішніх факторів [2]. До таких груп належать особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), тимчасово непрацюючі громадяни, особи похилого віку, малозабезпечені сім'ї та інші категорії осіб, що перебувають у складних соціальних умовах [9, с. 278]. Спільною ознакою для всіх цих категорій є неможливість самостійно подолати складні життєві обставини, однак причини цієї неспроможності є різними, для осіб з інвалідністю – стан здоров'я та пов'язані з ним обмеження, для ВПО – вимушене переміщення та втрата звичного середовища, для малозабезпечених сімей – економічна вразливість яка унеможливує самостійне забезпечення базових потреб. Саме ця різноманітність підстав вразливості і зумовлює необхідність особливого підходу держави до кожної з цих категорій. З метою захисту вразливих груп, конституційні приписи, щодо безоплатного забезпечення житлом, медичної допомоги тощо, виступають інструментами позитивної дискримінації, тобто спеціальними юридичними заходами з боку держави, що спрямовані на усунення розриву у здатності різних категорій населення реалізовувати свої права на рівних засадах [10, с. 104].

Поряд із закріпленням соціальних гарантій, Конституція України формує інституційний механізм їхнього забезпечення розподіляючи відповідні функції між гілками публічної влади. Зокрема, Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган, відповідно до п. 1, 6 ст. 92 Конституції, визначає права і свободи людини, а також основи соціального захисту населення виключно законами. Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади є безпосереднім реалізатором державної соціальної політики (п. 3 ст. 116 Конституції). Президент України, відповідно до ст. 102 Конституції, виступає гарантом додержання основного закону та прав людини. Замикаючою ланкою цього механізму є судова гілка влади, яка забезпечує захист порушених гарантій та можливість оскарження дій чи бездіяльності державного апарату, в тому числі у сфері соціального забезпечення [1].

Незважаючи на наявне конституційне підґрунтя, практична реалізація державної соціальної політики неможлива без її чіткої деталізації, тому загальні конституційні норми доповнюються системою спеціального законодавства яке конкретизує зміст соціальних прав,

визначає умови їх реалізації, порядок надання відповідних послуг тощо. До таких нормативно-правових актів належать, зокрема, Закони України “Про соціальні послуги” від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю” від 21 березня 1991 року № 875-XII, “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року, постанови Кабінету Міністрів України “Про облік внутрішньо переміщених осіб” від 01 жовтня 2014 року № 509, “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” від 20 березня 2022 року № 332 тощо.

Здійснюючи комплексний аналіз зазначеного масиву нормативних актів та інституційних механізмів, ми можемо розкрити зміст позитивних зобов’язань держави України у сфері захисту вразливих груп населення, які фактично реалізуються через декілька ключових напрямів активної діяльності публічного апарату. На нашу думку, першочерговим напрямом серед них є здійснення державою певних адміністративних заходів, спрямованих на офіційне підтвердження належності особи до однієї з вразливих категорій. Саме цю функцію виконують, процедури ідентифікації та обліку вразливих категорій, що закріплюються постановою Кабінету Міністрів України № 509 від 01 жовтня 2014 року, Законом України № 875-XII від 21 березня 1991 року тощо. Розглядаючи порядок, можна виділити те що для кожної вразливої категорії існують свої особливості визначення, проте виділяючи їхню схожість, можна зазначити про двоетапну процедуру ідентифікації: на першому етапі компетентний орган держави встановлює юридичний факт належності особи до відповідної вразливої категорії, на другому етапі цей факт офіційно фіксується у відповідних державних реєстрах що в результаті стає юридичною підставою, яка безпосередньо породжує у особи право на отримання конкретного кола соціальних гарантій [6] [3].

Другий напрям, стосується зобов’язання держави щодо безпосереднього матеріального забезпечення вразливих груп населення. Зокрема Закон України № 1768-III від 01 червня 2000 року, встановлює механізм грошових виплат сім’ям сукупний дохід яких не досягає встановленого прожиткового мінімуму, постанова Кабінету Міністрів № 332 від 20 березня 2022 року запровадила щомісячну грошову допомогу ВПО для покриття витрат на проживання у тому числі оплату житлово-комунальних послуг, постанова Кабінету Міністрів № 79 від 03 лютого 2021 року визначає порядок призначення та виплати допомоги особам з інвалідністю [4] [5] [7]. Це не весь перелік нормативних актів що регулюють грошові виплати вразливим групам населення, але наочно демонструє те що державою здійснюються конкретні фінансові виплати адресного характеру тим особам, які об’єктивно позбавлені можливості забезпечувати свої базові потреби.

Не дивлячись на це матеріальні виплати не завжди є достатнім інструментом забезпечення прав вразливих категорій осіб, адже існують ситуації коли людина потребує безпосередньої допомоги. З огляду на це окремим напрямом доречно виділити зобов'язання держави щодо організації та забезпечення доступності соціальних послуг. На відміну від грошових виплат, які задовольняють переважно економічні потреби, соціальні послуги спрямовані на вирішення ширшого кола проблем, наприклад таких як відновлення соціальних функцій особи, забезпечення належного догляду за особою, психологічної реабілітації тощо. Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 року та низка нормативних актів створених на основі нього, формують розгалужену систему визначаючи вичерпний перелік видів соціальних послуг, стандарти їхньої якості, коло надавачів та одержувачів, порядок фінансування та контролю [2].

Нарешті, не менш важливим напрямком поряд із організацією соціальних послуг є забезпечення державою вільного доступу до цих послуг для кожної вразливої особи. Це зумовлює виокремлення позитивних зобов'язань щодо забезпечення безбар'єрності, адже будь-який механізм захисту втрачає свій сенс якщо особа через фізичні, інформаційні чи процедурні перешкоди позбавлена можливості ним скористатись. Розуміння та виконання цього обов'язку закріплено, зокрема, у Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні, що сформувала бачення того яким чином Україною будуть викорінювати перешкоди у доступі осіб до всіх сфер суспільного життя [8].

Сукупність розглянутих нормативних актів свідчить про те, що Україна сформувала розгалужену правову основу для виконання позитивних зобов'язань, однак слід враховувати що їх ефективність визначається не лише повнотою законодавчого регулювання а і якістю практичної реалізації закріплених гарантій.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII: станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII: станом на 10 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III: станом на 12 верес. 2025 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова КМУ від 20.03.2022 № 332: станом на 23 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

6. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова КМУ від 01.10.2014 № 509: станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

7. Деякі питання призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Постанова КМУ від 03.02.2021 № 79: станом на 8 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2021-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р: станом на 6 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 31.03.2026).

9. Матвієнко І. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Фінанси, грошовий обіг, кредит*. 2017. № 34/1. С. 274-282.

10. Мухай А., Наливайко Л. Позитивна дискримінація і позитивні дії як методи забезпечення соціальної справедливості та рівності в Україні. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*. 2022. С. 103-107.

11. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. С. 22-28.

12. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. Підприємство, господарство і право. 2020. № 11. С. 80-85.